

Jasna D. Popović*
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

RODNA KOMUNIKACIJA KAO VARIJANTA UČTIVOSTI

Originalni naučni rad
UDC 81'42:81'33
316.663:305
81'37

Literatura o fenomenu učtivosti obiluje studijama o uticaju nejezičkih, društvenih faktora na formulaciju strategija učtivosti. Imajući u vidu brojna sociolingvistička istraživanja (Maltz, Borker, 1982; Tannen, 1990; Troemel-Plotz, 1991; Gray, 1992; Johnson, 2000, DeVito, 2002; Wood, 1997; Basow, Rubenfeld, 2003) koja tvrde da je jezik rodno polarizovan te da su žene u komunikaciji učtivije od muškaraca, cilj ovog rada jeste da se ispita da li rod značajno utiče na direktnost realizacije strategija učtivosti u istom situacionom kontekstu kod izvornih govornika i govornica srpskog i engleskog jezika, kao i da li dolazi do promene strategije kada se ispitanici i ispitanice u istom kontekstu umesto osobi muškog pola obraćaju osobi ženskog pola. U cilju realizacije ovog istraživanja konstruisan je sociolingvistički upitnik, koji pored sociodemografskih podataka, sadrži 18 hipotetičkih situacija u koje se ispitanici prinudno stavljaju, a u kojima se manipuliše odnosno menjaju i kombinuju dve nezavisne varijable: društvena moć i govorni činovi. U radu je primenjena kvantitativna i kvalitativna analiza prikupljenih odgovora. Rezultati sprovedene studije pokazuju da ne postoje rodne razlike u stepenu direktnosti strategija za vršenje govornih činova zahteva, traženja usluge i izvinjenja ni među srpskim ni među engleskim izvornim govornicima, kao ni da dati govornici ne menjaju strategiju u zavisnosti od toga da li se obraćaju osobi muškog ili ženskog pola.

Ključne reči: rod, učtivost, strategije čuvanja obraza, govorni činovi, društvena moć, diskurs.

1. Uvod

Istraživanje odnosa diskursa i roda, kao potpuno novo interdisciplinarno polje izučavanja, javlja se sedamdesetih godina XX veka kada među istraživačima postaju naročito popularna pitanja da li, zbog čega i u kojoj meri muškarci i žene različito koriste jezik. Interesovanje za ovu temu delom potiče iz činjenice da je jezik između ostalog, društveni fenomen koji neposredno odslikava odnos moći i razlike u društvenom položaju muškaraca i žena, kao i iz sve glasnijih tvrdnji da jezik ima

* Filološki fakultet u Beogradu, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: jasnipop@yahoo.com

značajnu ulogu u kreiranju i održavanju socijalne nejednakosti između muškaraca i žena.

U sociolingvističkim istraživanjima koja se bave uticajem roda na jezik uglavnom su zastupljene dve dominantne ali kontradiktorne teorije. Prema prvoj teoriji, teoriji različitosti, muškarci i žene govore različitim jezicima/dijalektima usled činjenice da pripadaju različitim kulturama (Maltz, Borker, 1982; Tannen, 1990; Troemel-Plotz, 1991; Gray, 1992; Johnson, 2000, DeVito, 2002; Wood; Basow, Rubenfeld, 2003), dok druga teorija zagovara stav da je jezičko ponašanje muškaraca i žena slično zato što potiču iz iste kulture (Thorne, 1993; Eckert, 2000; Mills, 2003a; MacGeorge *et al*, 2004).

U prilog prvoj teoriji o rodno polarizovanom jeziku, određeni istraživači tvrde da žene češće od muškaraca koriste strategije učtivosti u svom govoru (Herbert, 1989; Tannen, 1994; Holmes, 1999). Prema objašnjenjima ove grupe teoretičara, muškarci i žene imaju različite kulturološke pretpostavke o konverzaciji usled različite socijalizacije u detinjstvu (na primer Maltz, Borker, 1982:202-203). Tokom odrastanja, devojčice više pažnje posvećuju učenju reči pomoću kojih mogu da uspostave i održavaju bliske interpersonalne odnose, dok dečacima konverzijska razmena predstavlja sredstvo za prenošenje informacija i postizanje ciljeva. Ova komunikacijska pravila deca usvajaju između pete i petnaeste godine kada najčešće komuniciraju sa vršnjacima istog pola. Kada odrastu, muškarci i žene komuniciraju prema različitim komunikacijskim pravilima, što prema tvrdnji ovih autorki govori u prilog teoriji o rodnom razlikama u jezičkom ponašanju.

Jedna od najistaknutijih predstavnica i rodonačelnica feminističke epistemološke misli Robin Lejkof (Lakoff, 1975) tvrdi da žene u istom socijalnom kontekstu koriste učtivije oblike od muškaraca jer su od malih nogu učene da ne ispoljavaju direktno svoja mišljenja i stavove. Ona smatra da su nemarkirani, dominantni oblici jezičkog ponašanja karakteristični za muškarce, a da jezičko ponašanje žena predstavlja markirani govor subordinacije. Lejkof tvrdi da je žena diskriminisana na dva načina: prema tome kako se od nje očekuje da koristi jezik i načinom na koji se o njoj govori. Oba načina imaju za cilj da stave ženu u podređeni položaj u odnosu na muškarca i da joj se onemogući pristup moći. „Govor žena“ kojim se one uče od malih nogu uskraćuje im kasnije pristup moći i učvršćuje socijalnu nejednakost (Lakoff, 1973).

U njenom tumačenju, takav jezik svodi ženin jezik na okolišan, nemoćan i trivijalan izraz i kao takav, diskvalifikuje je sa mesta koja zahtevaju moć i vlast. Na

ovaj način sam jezik je sredstvo ugnjetavanja – on se uči kao deo skupa pravila kako biti žena – kao takav nameće se društvenim normama i za uzvrat drži ženu na svom mestu (Perović, 2009:122).

Debora Tanen (Tannen, 1991, 1994, 1995), koja takođe podržava teoriju prema kojoj muškarci i žene pripadaju različitim kulturama, tvrdi da je komunikacija između muškaraca i žena „interkulturološka komunikacija“ jer pripadaju različitim govornim zajednicama (Tannen, 1991:18). Međutim, za razliku od Robin Lejkof koja je smatrala da su razlike u govoru između muškaraca i žena rezultat svesne dominacije muškaraca, Tanen zastupa malo umereniji stav tvrdeći da dominacija muškaraca nad ženama postoji, ali da je nenamerna. I drugi autori su istog mišljenja (Basow, Rubinfeld, 2003:186), i tvrde da muškarci i žene komuniciraju na različite načine jer pripadaju različitim „govornim zajednicama“ (Wood, 1997), te da će ideja o „rodno polarizovanim kulturama“ (*eng. gender cultures*) i „rodolektu“ (*eng. genolect*) biti dominantna i u budućim istraživanjima (Johnson, 2000:112).

Međutim, za razliku od pristupa drugog feminističkog talasa koji pretpostavlja da je jezik muškaraca i žena različit pa ga analizira kao jezik homogenih grupa (Lakoff, 1975; Tannen, 1991), treći feministički talas dovodi u sumnju tvrdnju da žene predstavljaju homogenu grupu (Bucholtz, 1996; Eckert, 2000). Treći feministički talas ističe značaj konteksta i društvenih faktora u analizi jezičkog ponašanja, te zagovara analizu na lokalnom nivou umesto na globalnom, što je bilo karakteristično za drugi talas.

„Na ovaj način, pristup trećeg feminističkog talasa omogućuje analizu jezika muškaraca i žena bez pretpostavki da su sve žene nemoćne a svi muškarci moćni, ili da rod uvek znači razliku“ (Mills, 2003b:1).

S druge strane, kao zagovornici teorije o pripadnosti istoj kulturi, MekDžordž i saradnici (MacGeorge *et al*, 2004:171) tvrde da se u jezičkom ponašanju muškaraca i žena ipak može naći više sličnosti nego razlika, te da uprkos tome što poseduju različite jezičke veštine, muškarce i žene ne treba smatrati pripadnicima različitih komunikacijskih kultura. S tim u vezi, kritikujući studiju koju su sproveli Malc i Borker, Torn (Thorne, 1993:96) tvrdi da teorija o različitim kulturama nije verodostojna i da preuveličava ideju o rodnim razlikama, a zanemaruje „varijaciju unutar roda“ kao što su društvena klasa i etnicitet. Pored toga, Torn (Thorne, 1993) i Kiracis (Kyratzis, 2001) smatraju da teorija o rodno podeljenim govornim zajednicama nije naučno utemeljena jer su podaci koje zagovornici ove teorije

koriste kao dokaz njihovoj hipotezi uzimani iz studija slučaja, filmova i televizijskih emisija, što oni ne smatraju naučno utemeljenom metodom. Kristi (Christie, 2000:161-168) je, takođe, skeptična po pitanju toga da muškarci i žene imaju različite komunikativne ciljeve, jer se to kosi sa hipotezom da fenomen učtivosti podrazumeva univerzalan skup principa koji utiče na izbor jezičkih sredstava. Mills smatra da analiza koju je sproveda Holmz ne predstavlja nepobitan dokaz da su žene generalno učtivije od muškaraca, i navodi da su žene u nekim okolnostima podjednako neučtivre kao i muškarci, iako se na prvi pogled to možda ne bi reklo. Mills sumnja i u tvrdnju Dženet Holmz da se žene izvinjavaju češće od muškaraca i tvrdi da je zapravo reč o tome da se osobe koje su na nižem društvenom položaju izvinjavaju više, a pošto su žene češće na tim pozicijama, onda se od njih i očekuje da daju i više izvinjenja (Mills, 2003a: 222).

2. Predmet i cilj istraživanja

U prethodnom odeljku istaknuto je da savremene feminističke teorije odnosa jezika i roda napuštaju tekovine drugog talasa feminizma, te da se okreću stavovima dominantnim u trećem feminističkom talasu. Međutim, pojedini teoretičari tvrde da trećem talasu, za razliku od drugog, nedostaje jasno određen cilj, kao i da se on zapravo ne može ni izdvojiti niti posmatrati kao poseban talas (Gillis *et al*, 2004). Imajući ovo u vidu, a uzimajući u obzir i činjenicu da u srpskoj zajednici feminizam nije imao isti oblik i tok kao u svetu, te da kod nas treći feministički talas praktično ne postoji, autorka se odlučila za rodnu klasifikaciju. Nakon odluke da iz prethodno navedenih razloga u svom istraživanju pođe od postulata karakterističnog za drugi talas, autorka je zatim želela da ispita dve grupacije, jednu koja se razvija u okviru dominantne istraživačke i komunikativne paradigme, anglo-saksonsku, i drugu, koja se razvija u okviru novog tradicionalizma i povratka patrijarhalnom kulturnom modelu od ranih devedesetih naovamo. Dakle, cilj ovog rada jeste da se ispita da li varijabla roda utiče na direktnost strategija učtivosti među izvornim govornicima/ama srpskog i engleskog jezika, kao i da li ovi govornici/e ublažavaju, odnosno, formalizuju odabranu strategiju kada u istom kontekstu umesto muškarcu treba da se obrate osobi ženskog pola.

U skladu sa ciljem ovog istraživanja, postavljene su i proverene sledeće hipoteze:

H1: Muškarci i žene (i u srpskoj i u engleskoj govornoj zajednici) u istom situacionom kontekstu koriste strategije koje se razlikuju po stepenu direktnosti.

H2: Pretpostavlja se da muškarci i žene ne menjaju odabrani stepen direktnosti strategije u istom situacionom kontekstu u slučaju kada je njihov sagovornik osoba ženskog pola.

3. Metodološki postupak

U lingvističkim naučnim krugovima pretežno je prisutno mišljenje da je za analizu jezičkih fenomena najpodobnija kvalitativna analiza. Naime, s obzirom na to da se jezik smatra kompleksnim i beskonačnim medijem putem kojeg se može izraziti beskonačan broj značenja, istraživači pretpostavljaju da se jezik može analizirati jedino interpretativnim procedurama. Međutim, u naučnoj literaturi postoji i druga struja mišljenja koja ističe da se jezik može analizirati i kvantitativnim metodama, tvrdeći da je jezičko ponašanje, iako u teoriji beskonačno varijabilno, u praksi repetitivno i rutinsko pa se mnoge suptilne, kvantitativne lingvističke varijable mogu identifikovati i posmatrati na ovaj način (Hudson, 1990 prema Morand, 2015:246). Terkurafi, na primer, ističe da u savremenim lingvističkim istraživanjima ima mesta i za kvantitativnu analizu budući da redovno javljanje određenih lingvističkih realizacija u određenim kontekstima dovodi do stvaranja pravilnosti na osnovu kojih „stičemo znanje koje izraze da upotrebimo u kojoj situaciji“. Činjenica da postoje pravilnosti, odnosno formulaički izrazi koje stičemo iskustvom interakcije, znači da možemo primenjivati i kvalitativnu i kvantitativnu analizu (Terkourafi, 2002:197 prema Culpeper, 2011).

U ovom radu se prihvata stav istraživača koji tvrde da se kombinovanjem kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih metoda dobijaju kredibilniji podaci i razvijaju nove perspektive i uvidi u predmet istraživanja (Gomm, 2004; Greene et al, 2005, između ostalih), te se u ovom istraživanju primenjuje upravo ova kombinovana metoda.

3.1. Struktura upitnika

Kada je reč o metodi prikupljanja podataka, za potrebe ovog istraživanja konstruisan je sociolingvistički upitnik, koji pored sociodemografskih podataka, sadrži 18 test scenarija odnosno 9 različitih kombinacija (za svaku kombinaciju po dva scenarija) u koje se ispitanici prinudno stavljaju, a u kojima se manipuliše odnosno menjaju i kombinuju dve nezavisne varijable: društvena moć i govorni činovi. Nekoliko situacija je preuzeto iz testova za dopunu diskursa (*eng. discourse completion tests*) drugih autora (Cohen, Olshtain, 1981; Blum-Kulka, Olshtain, 1984;

Marquez-Reiter, 2000), dok je ostale situacije autorka sama osmislila. Situacije su precizno opisane tako da ispitanici jasno razumeju socijalni kontekst i kakav je odnos moći među sagovornicima (primeri upitnika na srpskom i engleskom jeziku dati su u Prilogu I i II).

U prvih šest situacija u upitniku od ispitanika i ispitanica se traži da izvrše govorni čin zahteva, u sledećih šest se traži da izvrše govorni čin traženja usluge, a u poslednjih šest govorni čin izvinjenja. Za svaku situaciju su ponuđena po 4 odgovora, prema taksonomiji strategija učtivosti iz modela Braunove i Levinsona (Brown, Levinson, 1987): odgovor pod a) predstavlja direktnu strategiju, odgovor pod b) strategiju pozitivne učtivosti, pod c) strategiju negativne učtivosti, a pod d) indirektnu strategiju. Data je mogućnost da ispitanik samostalno upiše svoj odgovor pod e) ukoliko se ne slaže ni sa jednim od ponuđenih odgovora, što može da bude neka od gore ponuđenih strategija, kombinacija ovih strategija (npr. kombinacija pozitivne i negativne učtivosti ili direktne i pozitivne strategije) ili potpuno izbegavanje izvođenja čina koje, iako takođe predstavlja strategiju, nije posebno ponuđeno s obzirom na to da se u pilot istraživanju niko od ispitanika nije odlučio za ovu opciju.

Analiza je koncipirana tako da se odgovori ne posmatraju iz ugla manje ili više učtivog jezičkog ponašanja ispitanika i ispitanica, već iz ugla (in)direktnosti strategija za koje su se u datom kontekstu odlučili. U tom smislu, strategije učtivosti posmatraju se kao stepeni dimenzije direktnosti, pa je tako direktna strategija stavljena kao prva po direktnosti, pozitivna strategija kao druga, negativna strategija kao treća, indirektna kao četvrta i strategija izbegavanja izvođenja čina kao peta i najmanje direktna. Takođe, strategije koje imaju elemente dve susedne strategije, posmatraju se kao kombinacija dve strategije.

Sve test situacije su osmišljene tako da društvena moć ispitanika varira: ispitanik može imati jednaku moć kao i sagovornik (kada se ispitanik obraća kolegi, komšiji ili prijatelju); veću društvenu moć (kada je ispitanik profesor na fakultetu, direktor ili doktor specijalista), i manju društvenu moć (kada je ispitanik radnik u firmi, student ili stažista i obraća se svom nadređenom ili osobi višeg društvenog statusa).

U okviru svake situacije od ispitanika se traži da zamisli da prvo razgovara sa osobom muškog pola, a onda sa osobom ženskog pola i da navede da li bi dao isti odgovor, kako bi se utvrdilo da li i kako varijabla roda utiče na stepen direktnosti strategije. Ukoliko ispitanik ili ispitanica navede da bi promenio/la strategiju,

ostavljen je prostor da napiše kako bi njegov/njena strategija bila formulisana u tom slučaju.

U cilju teorijske potvrde upotrebe ove vrste sociolingvističkog upitnika za prikupljanje podataka, a imajući u vidu određene kritike koje se kod pojedinih istraživača mogu čuti na račun upotrebe nespontanog diskursa u sociolingvističkoj analizi (*eng. nonspontaneous, edited discourse*), ovde će biti nešto više reči o upotrebljivosti „editovanog“ diskursa u ovakvoj vrsti analize. Naime, kao neki od nedostataka ove metode navode se to što ispitanici popunjavaju hipotetičke situacije bez uvida u kompletan diskurs, da govorni činovi dati u pismenoj formi ne predstavljaju pravu sliku „prirodnog“ govora koji se odvija u realnim životnim situacijama (Rintel, Mitchell, 1989), kao i da odgovori mogu biti prilagođeni unapred poznatim kulturološkim očekivanjima o prikladnom jezičkom ponašanju. U vezi sa ovim kritikama, Filipović navodi da se u savremenoj lingvistici govor dugo vremena smatrao primarnim oblikom jezičkog izraza kome treba posvetiti najveću pažnju prilikom lingvističkih istraživanja, dok se pisanje smatralo lingvističkim izrazom sekundarne vrednosti koji nije preterano važan u lingvističkoj analizi, te da je ovakav stav naročito bio izražen u oblasti istraživanja sociolingvističkih fenomena. Međutim, novije studije na temu sociolingvističke varijacije (npr. Biber, 1988) ukazuju da ovo tradicionalno razlikovanje govora i pisanja, prema kome je pisani tekst, pošto gotovo uvek podleže revizijama i korekcijama, strukturalno kompleksniji i više dekontekstualizovan od usmenog diskursa, nije opravdano. Štaviše, prema tumačenjima Bibera, sociolingvistička varijacija može se potpuno objasniti samo ukoliko se u analizu uključe sve vrste diskursa u skladu sa nizom kriterijuma uspostavljenim imajući u vidu kako društvene i pragmatičke, tako i lingvističke dimenzije različitih vrsta diskursa (Filipović, 1998). Kada je reč o ideji da nespontane komunikativne situacije predstavljaju očekivano jezičko ponašanje u skladu sa kulturološkim očekivanjima, ona zapravo predstavlja pozitivan aspekt upotrebe „editovanog“ diskursa, jer nam može dosta toga reći o stavovima i kognitivnim modelima prisutnim kod ispitanika/ca.

3.2. Uzorak za prikupljanje podataka

Uzorak koji je korišćen u istraživanju je slučajan i stratifikovan, i čine ga 193 ispitanika oba pola, čiji je maternji jezik engleski ili srpski, starosti iznad 18 godina. Od 193 ispitanika koji su učestvovali u istraživanju, 100 ispitanika su izvorni govornici srpskog jezika a 93 ispitanika su izvorni govornici engleskog jezika. Upitnik

je ravnomerno distribuiran među muškom i ženskom populacijom, ali su se osobe ženskog pola u nešto većem procentu odazvale istraživanju i popunile upitnik (74 je muškog a 119 ženskog pola). Procentualno, uzorak čine 12,4% izvornih govornika i 39,4% izvornih govornica srpskog jezika i 25,9% izvornih govornika i 22,3% izvornih govornica engleskog jezika. Osnovni kriterijum pri odabiru ispitanika bio je da im je to maternji, prvi jezik. Samo su takvi govornici uzimani u obzir za istraživanje. Pojedini upitnici su odbačeni kao nevažeći jer nisu bili kompletno popunjeni ili maternji jezik ispitanika nije bio adekvatan za predmetnu analizu.

4. Rodne razlike u formulisanju strategija

Prva hipoteza, koja glasi da muškarci i žene (i u srpskoj i u engleskoj govornoj zajednici) u istom situacionom kontekstu koriste strategije koje se razlikuju po stepenu direktnosti, nije potvrđena. Oba pola, u obe govorne zajednice, ne razlikuju se značajno u direktnosti u obraćanju, odnosno na skali direktnosti zauzimaju približno isti stepen, koji ukazuje da je najčešće korišćena strategija mešavina elemenata pozitivne i negativne učtivosti.

Kvalitativnom analizom test situacija koje se odnose na govorne činove zahteva i traženja usluge uočava se da od podstrategija negativne učtivosti ispitanici i ispitanice najčešće koriste davanje razloga/objašnjenja za upućivanje zahteva/usluge kao iskaz koji prethodi glavnom činu koji realizuju kroz formu konvencionalne indirektnosti, zatim nepretpostavljanje sagovornikove spremnosti na saradnju i direktno izricanje čina uz obećanje nadoknade za uslugu. Od podstrategija pozitivne učtivosti, kao najfrekventnije primećuju se oslovljanje sagovornika nadimkom i iskazivanje prisnosti i prijateljstva. Kod govornog čina izvinjenja uočava se da srpski i engleski izvorni govornici i govornice preferiraju da kombinuju elemente pozitivne i negativne strategije tako što konvencionalnu formu izvinjenja dopunjuju markerima pozitivne učtivosti - davanjem ponuda, obećanja ili objašnjenja.

U nastavku su detaljnije izloženi i objašnjeni rezultati dobijeni kvantitativnom metodom, po situacijama u kojima su kombinovane varijable govornog čina i stepena društvene moći ispitanika i ispitanica iz obe govorne zajednice.

U situaciji kada su stavljeni u poziciju jednake društvene moći sa sagovornikom i formulišu zahtev, muškarci i žene, i u srpskoj i u engleskoj govornoj zajednici, ne razlikuju se značajno u stepenu direktnosti ($F=2,881$; $p=0,091$). Na skali direktnosti, muškarci iz srpske govorne zajednice zauzimaju 2,8 podeok a žene 2,6, dok engleski ispitanici zauzimaju 2,6 a engleske ispitanice 2,8 podeok (tabela 1). Ispitanici oba

pola, dakle, najviše koriste mešavinu elemenata pozitivne i negativne strategije i predmetne govorne zajednice se po tome ne razlikuju.

Tabela 1. Jednaka društvena moć i upućivanje zahteva prema polu

Maternji jezik	Pol	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Srpski jezik	Muški	2,865	,145	2,579	3,150
	Ženski	2,687	,081	2,527	2,848
Engleski jezik	Muški	2,690	,100	2,492	2,888
	Ženski	2,890	,108	2,676	3,103

Kada je reč o situacijama u kojima je govornik u poziciji manje društvene moći od sagovornika i upućuje mu zahtev, nema značajne razlike u direktnosti između muških i ženskih ispitanika, ni kod srpskih ni kod engleskih izvornih govornika ($F=0,052$; $p=0,820$). Statistička obrada podataka pokazuje da srpski ispitanici zauzimaju 3,1 podeok a srpske ispitanice 3,2, dok je kod engleskih ispitanika i ispitanica situacija ista – oba pola zauzimaju 3,0 podeok (tabela 2). Ispitanici i ispitanice iz obe govorne zajednice koriste pretežno negativnu strategiju ponuđenu u upitniku.

Tabela 2: Manja društvena moć i upućivanje zahteva prema polu

Maternji jezik	Pol	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Srpski jezik	Muški	3,146	,127	2,896	3,396
	Ženski	3,243	,071	3,103	3,384
Engleski jezik	Muški	3,005	,088	2,832	3,178
	Ženski	3,058	,095	2,871	3,245

U situaciji kada je govornik veće društvene moći od sagovornika i upućuje zahtev, nije nađena statistički značajna razlika između polova u obe govorne zajednice u direktnosti realizacije strategija ($F=0,730$; $p=0,394$). Na skali

direktnosti, i srpski ispitanici i srpske ispitanice zauzimaju 2,5 podeok dok engleski ispitanici zauzimaju 2,4 podeok, a ispitanice 2,5 (tabela 3). Obrada podataka pokazuje da na nivou obe govorne zajednice, ispitanici i ispitanice pretežno koriste mešavinu elemenata pozitivne i negativne strategije.

Tabela 3: Veća društvena moć i upućivanje zahteva prema polu

Maternji jezik	Pol	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Srpski jezik	Muški	2,552	,131	2,294	2,810
	Ženski	2,533	,074	2,388	2,678
Engleski jezik	Muški	2,400	,091	2,221	2,579
	Ženski	2,552	,098	2,360	2,745

Kada je reč o situaciji jednake društvene moći i govornog čina traženje usluge, statistička obrada podataka pokazala je da nema statistički značajne razlike između muških i ženskih ispitanika oba govorna područja u stepenu direktnosti ($F=0,649$; $p=0,421$). Muškarci i žene, iz obe govorne zajednice, uglavnom koriste strategiju negativne učtivosti (tabela 4).

Tabela 4: Jednaka društvena moć i traženje usluge prema polu

Maternji jezik	Pol	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Srpski jezik	Muški	3,208	,144	2,925	3,492
	Ženski	3,217	,081	3,058	3,376
Engleski jezik	Muški	2,930	,099	2,734	3,126
	Ženski	3,116	,107	2,905	3,328

Kada je govornik manje društvene moći od sagovornika i vrši govorni čin traženja usluge, muškarci i žene se, u oba govorna područja, statistički značajno razlikuju u stepenu direktnosti ($F=4,145$; $p=0,043$).

Ženski ispitanici (2,5 podeok) iz engleskog govornog područja direktniji su od muških ispitanika (2,7 podeok) iz istog govornog područja. Kod izvornih govornika srpskog jezika situacija je obrnuta. Muški ispitanici (2,5 podeok) su direktniji u

obraćanju od ženskih (2,7 podeok). Ženski ispitanici kod engleskih govornika i muški ispitanici kod srpskih govornika koriste kao strategiju mešavinu elemenata pozitivne i negativne učtivosti, a ženski ispitanici kod srpskih govornika i muški ispitanici kod engleskih govornika koriste strategiju koja jeste mešavina te dve strategije ali je za nijansu bliža negativnoj strategiji (tabela 5).

Pojedinačnim pregledom odgovora uočeno je da ispitanice iz srpske govorne zajednice uglavnom koriste kompleksnije i formalnije formulacije od muškaraca i biraju nešto indirektnije semantičke formule. Pošto govornici biraju strategiju na osnovu lične procene stepena pretnje koju usluga koja se traži sadrži, dobijeni rezultati ukazuju na zaključak da izvorne govornice srpskog jezika procenjuju uslugu koju traže od osobe većeg društvenog statusa nametljivijom i opasnijom po obraz sagovornika u odnosu na muške ispitanike.

Tabela 5. Manja društvena moć i traženje usluge prema polu

Maternji jezik	Pol	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Srpski jezik	Muški	2,563	,101	2,363	2,762
	Ženski	2,730	,057	2,618	2,842
Engleski jezik	Muški	2,735	,070	2,597	2,873
	Ženski	2,587	,075	2,438	2,736

U situaciji kada govornik ima veću društvenu moć od sagovornika i vrši govorni čin traženja usluge, između polova, unutar obe govorne zajednice nema statistički značajnih razlika u stepenu direktnosti ($F=0,540$; $p=0,463$). U tabeli 6 može se videti da srpski izvorni govornici zauzimaju 2,6 podeok a ispitanice 2,7, dok engleski govornici zauzimaju 2,6 a govornice 2,4. Ovi rezultati pokazuju da ispitanici iz oba govorna područja u datim situacijama koriste pretežno mešavinu elemenata pozitivne i negativne strategije.

Tabela 6. Veća društvena moć i traženje usluge prema polu

Maternji jezik	Pol	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Srpski jezik	Muški	2,677	,147	2,386	2,968
	Ženski	2,707	,083	2,544	2,871
Engleski jezik	Muški	2,420	,102	2,219	2,621
	Ženski	2,616	,110	2,399	2,833

Ni u slučaju kada govornik ima manju društvenu moć od sagovornika a upućuje izvinjenje, nema statistički značajnih razlika u direktnosti između polova, ni kod engleskih ni kod srpskih ispitanika ($F=0,855$; $p=0,356$). Kao i u većini prethodnih situacija, ispitanici i ispitanice koriste uglavnom mešavinu elemenata pozitivne i negativne strategije (tabela 7).

Tabela 7. Manja društvena moć i izvinjenje prema polu

Maternji jezik	Pol	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Srpski jezik	Muški	2,427	,122	2,186	2,668
	Ženski	2,467	,069	2,331	2,603
Engleski jezik	Muški	2,430	,085	2,263	2,597
	Ženski	2,297	,091	2,116	2,477

Kada je reč o test situacijama u kojima govornik ima veću društvenu moć od sagovornika i vrši izvinjenje, nije pronađena statistički značajna razlika između polova unutar govornih zajednica u direktnosti obraćanja ($F=0,351$; $p=0,554$). Ispitanici oba pola srpskog govornog područja su neznatno indirektniji u obraćanju i koriste mešavinu elemenata pozitivne i negativne strategije, a ispitanici engleskog govornog područja su nešto direktniji i koriste mešavinu elemenata pozitivne i negativne strategije koja je nešto bliža pozitivnoj strategiji (tabela 8).

Tabela 8. Veća društvena moć i izvinjenje prema polu

Maternji jezik	Pol	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Srpski jezik	Muški	2,510	,113	2,287	2,734
	Ženski	2,622	,064	2,496	2,747
Engleski jezik	Muški	2,230	,078	2,075	2,385
	Ženski	2,238	,085	2,072	2,405

Muški i ženski ispitanici unutar oba govorna područja ne razlikuju se značajno u direktnosti u obraćanju u situaciji kada su govornik i sagovornik jednake društvene moći a upućuje se izvinjenje ($F=0,558$; $p=0,456$). Kvantitativna analiza pokazuje da muški ispitanici iz srpskog govornog područja zauzimaju 2,4 podeok a ženski 2,5, dok engleski ispitanici zauzimaju 2,3 podeok a ženski 2,5. Ovo konkretno znači da, kao i u većini situacija, ispitanici i ispitanice pretežno koriste mešavinu elemenata pozitivne i negativne strategije (tabela 9).

Tabela 9. Jednaka društvena moć i izvinjenje prema polu

Maternji jezik	Pol	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Srpski jezik	Muški	2,458	,103	2,255	2,661
	Ženski	2,526	,058	2,412	2,640
Engleski jezik	Muški	2,320	,071	2,179	2,461
	Ženski	2,506	,077	2,354	2,657

Analiza podataka, dakle, pokazuje da nema razlike između muških i ženskih ispitanika, ni u engleskoj ni u srpskoj govornoj zajednici, u stepenu direktnosti prema sagovorniku. Izuzetak, za sada, predstavlja situacija u kojoj je govornik manje društvene moći od sagovornika i vrši govorni čin traženja usluge, i tu je jedina statistički značajna razlika. Kada je reč o preferiranoj strategiji, to je mešavina elemenata pozitivne i negativne strategije, kod oba pola u obe govorne zajednice.

Kao što je već navedeno, autorka ovog istraživanja pošla je od opšteg mesta u feminističkoj lingvistici da je jezik rodno polarizovan, da žene koriste intenzivnija izvinjenja od muškaraca (Holmes, 1989, 1995; Tannen, 1994), kao i da su više fokusirane na afektivnu funkciju jezičke upotrebe u odnosu na muškarce koji su više fokusirani na referencijalnu funkciju (Holmes, 1989).

Međutim, rezultati dobijeni u ovom istraživanju ne potvrđuju ovu tezu. Na osnovu odgovora ispitanika i ispitanica obuhvaćenih istraživanjem, ne može se uočiti razlika u jezičkom ponašanju muškaraca i žena, niti u srpskoj niti u engleskoj govornoj zajednici. Na ovom nivou analize, dobijeni nalazi potvrđuju zaključke do kojih su došla pojedina istraživanja da jezičko ponašanje muškaraca i žena ima više sličnosti nego razlika i da se ne može govoriti o „intekulturološkim“ razlikama između polova (Thorne, 1993; Eckert, 2000; Mills, 2003b; MacGeorge et al, 2004).

Ni kod strategija izvinjenja nisu pronađene značajne rodne razlike, što se poklapa sa nalazima savremenih rodno-lingvističkih studija (rađenim na izvornim govornicima španskog i britanskog engleskog, na primer Aijmer, 1995 i Marquez-Reiter, 2000) koje svedoče o tome da žene ne proizvode više izvinjenja od muškaraca, odnosno da varijabla roda ne utiče na učestalost strategija izvinjenja. Istražujući realizaciju izvinjenja u američkom engleskom, Frejzer (Fraser, 1981) je takođe utvrdio da na učestalost strategija izvinjenja ne utiče varijabla roda. Brojne studije koje su rađene na korpusu drugih jezika potvrdile su zaključak da nema značajnih razlika u strategijama izvinjenja između muškaraca i žena (na primer Aijmer, 1995; Schlenker, Darby, 1981; Marquez-Reiter, 2000; Wouk, 2006), odnosno da rod ne utiče na formulaciju strategije.

Međutim, potrebno je napomenuti da dobijeni nalaz odslikava jedno zapažanje izvedeno na osnovu „globalne“ analize korpusa koji osim roda nije stratifikovan po drugim nejezičkim parametrima. U tom smislu, da bi se nedvosmisleno moglo govoriti o istovetnosti jezičkog ponašanja muškaraca i žena u srpskoj govornoj zajednici, autorka ovog istraživanja smatra da bi bilo korisno sprovesti detaljnija intrarodna istraživanja u srpskoj zajednici, prema postulatima trećeg feminističkog talasa.

Kao što je već pomenuto u uvodnom delu ovog rada, kod procene jezičkog ponašanja, treći feministički talas na prvo mesto stavlja značaj konteksta i društvenih faktora, te zagovara analizu jezičkog ponašanja žena na lokalnom nivou umesto na globalnom, što je bilo karakteristično za drugi talas. Takođe, tvrdi se da većina studija o rodnim varijacijama u učtivosti nije ispitivala odnos između

situacionog konteksta i jezičke upotrebe, te da se izvođenje određene pragmatičke radnje ne može posmatrati nezavisno od socijalne mreže govornika, jer upravo od socijalne mreže najčešće zavisi kakav jezički izbor će govornik napraviti (Och, 1992:340).

Drugim rečima, treći feministički talas (na primer Mills, 2003b) postulira da ni žene više ne treba posmatrati kao homogenu grupu (Bucholtz, 1996; Eckert, 2000), već da analizu treba fokusirati na specifične delatne zajednice (*eng. communities of practice*) u cilju identifikovanja intrarodne odnosno intragrupne varijacije. Kako Kameron navodi, delatne zajednice karakteriše rodno-jezička varijacija koja u različitim društvenim kontekstima korelira na inter- i intragrupnom planu (u grubim crtama, između žena i muškaraca, ali i između različitih podgrupa žena ili različitih podgrupa muškaraca, ili različitih rodno mešovityh podgrupa) sa drugim parametrima socijalnog identiteta: klasom, etnicitetom, starosnom dobi, itd. (Cameron, 2003:289 u Filipović, 2009). Torn (Thorne, 1993), takođe, smatra da treba istražiti varijaciju unutar roda, uzimajući u obzir socijalne parametre društvene klase i etniciteta.

Mills, na primer, smatra da je analiza na lokalnom nivou jedna od prednosti ovog pristupa (na primer, fokusiranje na određenu delatnu zajednicu), ali da treba da se razmisli i o „...vrsti analize koja kombinuje globalna zapažanja drugog feminističkog talasa sa lokalnim zapažanjima feminizma trećeg talasa...” (Mills, 2003b:7). U tom smislu, kao dopuna „globalnoj” analizi koja je ovde primenjena a koja je uzela u obzir društveni kontekst i socijalni faktor roda, za pronalaženje finih interrodnyh i intrarodnyh jezičkih razlika potrebno je primeniti i analizu koja će se fokusirati na određene delatne zajednice bez stereotipnyh rodnyh pretpostavki, što ujedno može biti i predlog za neka buduća istraživanja o rodno-jezičkim varijacijama u učtivosti.

5. Da li govornici menjaju strategiju kada se obraćaju ženi?

Nadovezujući se na pitanje rodne komunikacije, druga postavljena hipoteza imala je za cilj da ispita da li muškarci i žene (i u srpskoj i u engleskoj govornoj zajednici) menjaju odabrani stepen direktnosti strategije u istom situacionom kontekstu kada je njihov sagovornik osoba ženskog pola.

Statistički podaci prikazani u tabeli 10 pokazuju da najveći broj ispitanika oba pola u obe govorne zajednice ne bi promenio stepen direktnosti u obraćanju, niti formulaciju strategije, kada bi se obratio sagovorniku ženskog pola. Na nivou obe govorne zajednice, 96% ispitanika neće promeniti ni stepen direktnosti niti

formulaciju strategije kada se obraća ženi bez obzira na društvenu moć i govorni čin. Samo 4% ispitanika menja, što je u ovom slučaju zanemarljiv broj.

Tabela 10: promena strategije prema ženi na nivou obe govorne zajednice i svih 18 situacija

Maternji jezik			Pol		Total
			Muški	Ženski	
Srpski jezik	rod ukupno	Da	97,50%	97,90%	97,70%
		Ne	2,50%	2,10%	2,30%
	Total		100,00%	100,00%	100,00%
Engleski jezik	rod ukupno	Da	94,50%	95,70%	95,10%
		Ne	5,50%	4,30%	4,90%
	Total		100,00%	100,00%	100,00%
Total	rod ukupno	Da	96,00%	96,80%	
		Ne	4,00%	3,20%	
	Total		100,00%	100,00%	100,00%

Kada je reč o onih 4% ispitanika koji su odgovorili da bi u istom kontekstu promenili stepen direktnosti ukoliko bi njihov sagovornik bio osoba ženskog pola, zanimljivo je da je većina ispitanika upisala da bi na skali direktnosti svoju strategiju formulisala indirektnijim registrom, dakle, pokazujući veći obzir prema obrazu sagovornice i praveći veću distancu. To zapravo znači da se na skali direktnosti strategije pomeraju od direktnih ka indirektnim formama. Odgovori su konkretno glasili da bi umesto pozitivne učtivosti upotrebili konvencionalnu indirektnost, ili su upisivali sopstvene formulacije iskaza koje su sadržale markere negativne učtivosti i konvencionalne indirektnosti. Formulacije u slobodnoj formi koje je autorka prikupila od srpske govorne zajednice ilustruju navedeno zapažanje:

- U situaciji u kojoj ispitanik treba da traži od kolege beleške sa predavanja, jedan ispitanik je naveo da bi se kolegi sa fakulteta obratio sa: *Coa familijo pozajmi mi beleške sa predavanja od juče*, dok bi u slučaju da se obraća kolegici strategiju promenio u: *Alexis, juče sam bio baš loše i nisam mogao da dođem. Mogu li da pozajmim tvoje beleške?*

- U situaciji u kojoj je ispitanik doktor specijalista koji traži od svog stažiste da popuni formulare, ispitanica iz srpske govorne zajednice bi se kolegi obratila strategijom pozitivne učtivosti koju je zaokružila u upitniku dok bi se ženi obratila sa:

Koleginice, da li biste mogli da mi pomognete u prepisivanju ovih podataka? što predstavlja konvencionalnu indirektnost.

- U situaciji u kojoj je potrebno direktoru uputiti izvinjenje zbog nedolaska na zakazani sastanak, ispitanica bi se direktoru obratila strategijom pozitivne učtivosti, dok bi se direktorki obratila sa: *Izvinjavam se što nisam došla na sastanak, imala sam puno obaveza na poslu a i dete mi je bolesno pa sam stalno bila na telefonskoj vezi sa njim. Možemo li da zakažemo novi termin za sastanak?*

Takođe, pojedini ispitanici su samo prilikom obraćanja osobi ženskog pola koristili formulacije za izražavanje većeg stepena prisnosti i naglašavanje osećanja, zatim markere poput primećivanja i isticanja kvaliteta, interesa i potreba sagovornice, preterivanja u izražavanju podrške i saosećanja i isticanja zajedničkog gledišta. Uvidom u samostalno upisane odgovore uočeno je da se osobi ženskog pola upućuju komplimenti i koriste „ženski“ pridevi koji nisu pronađeni u formulacijama upućenim muškim sagovornicima:

- U situaciji u kojoj ispitanik treba da zamoli komšiju da ode do apoteke i kupi mu lek protiv glavobolje, ispitanik muškog pola navodi da menja strategiju pozitivne učtivosti koju je upotrebio za obraćanje muškarcu u: *Komšinice, užasno mi je neprijatno što moram da te zamolim da mi odeš do apoteke, poslednja si mi nada ne mogu da ustanem iz kreveta.*

- U situaciji u kojoj ispitanik treba da zamoli komšiju da mu pričuva psa na par dana, ispitanik koji je naveo da bi se muškarcu obratio direktnom strategijom navodi da bi se ženi obratio na sledeći način: *Komšinice, imam ovog slatkog psa kojem treba usluga, treba mu neko sladak poput njega da ga pričuva dok ja nisam tu a ja eto ne znam bolju osobu a i on mi deluje zadovoljan mojim izborom, jel' ti nije problem.*

- Kada je od ispitanika traženo da upute molbu nadređenom da ih pusti ranije sa posla zbog privatnih obaveza, jedna ispitanica je navela da bi se direktoru obratila konvencionalnom indirektnošću, dok bi se osobi ženskog pola obratila sa: *Direktorka, imate i vi dvoje dece, znate kakve su obaveze oko njih. Da li mogu danas ranije da izađem s posla da stignem na školsku predstavu mog sina? To bi mu mnogo značilo.*

- U situaciji u kojoj ispitanik treba da zamoli koleginicu da uzme odelo sa hemijskog čišćenja autorka je naišla na sledeća dva odgovora: *Uvek bih se potrudio da nađem kolegu za uslugu ovog tipa i Koleginicu ne bih ni pitala.*

- Takođe, jedna ispitanica je navela da bi u istoj situaciji za kolegu upotrebila pozitivnu učtivost koja je ponuđena u upitniku, a za ženu dosta kompleksniju

formulaciju: *Koleginice, imam danas važan sastanak sa članovima upravnog odbora, želim da ostavim dobar utisak ali sam zaboravila da sam ostavila svoj omiljeni komplet na hemijskom čišćenju. Ako si sada slobodna, možeš li da skokneš i doneseš mi komplet? Imam puno posla, ne mogu da stignem.*

- U situaciji u kojoj ispitanik upućuje izvinjenje svom profesoru jer je zaboravio da vrati pozajmljenu knjigu, jedna ispitanica je navela da bi u obraćanju profesoru upotrebila pozitivnu strategiju iz upitnika, a u obraćanju profesorki sledeći iskaz: *Imala sam puno obaveza pa nisam uspela u potpunosti da je pređem a i knjiga mi je zanimljiva pa bih želela još malo da je proučim, ako Vama ne predstavlja problem?*

Kvalitativna analiza odgovora engleske govorne zajednice u kojima su ispitanici navodili da bi promenili strategiju kada bi se u istoj situaciji umesto muškarcu obratili ženi, pokazuje isti obrazac. Svi ispitanici i ispitanice koji su naveli da bi promenili strategiju, na skali direktnosti bi se pomerili ka indirektnijoj formulaciji. Najčešće su navodili da bi iz a) (direktne strategije) iskaz promenili u c) (negativnu učtivost), pa čak i u d) (indirektnu strategiju) u nekoliko slučajeva. Ovi podaci ukazuju da kod određenog broja ispitanika dolazi do formalizovanja tona u komuniciranju sa ženama. Primeri iz korpusa engleske govorne zajednice koji ilustruju navedeni zaključak su sledeći:

- U situaciji u kojoj ispitanik treba da pozajmi beleške od kolege se fakulteta, jedan ispitanik navodi da bi se kolegi obratio sa: *Hey dude, mind if I look at your notes?*, dok bi strategiju prema koleginici promenio u: *similar but without the 'dude' Hey, mind if I look at your notes?*

- U situaciji u kojoj ispitanik treba da zamoli kolegu da ode do hemijskog čišćenja po njegovo odelo, jedan ispitanik je naveo da bi se kolegi obratio strategijom pozitivne učtivosti, a koleginici na sledeći način: *This is a big imposition, but I've got to finish my preparation for the meeting this afternoon and I don't have time to go to the dry-cleaner. Could you possibly....*

- U situaciji u kojoj ispitanik kao profesor na fakultetu treba da zamoli studenta da mu pričuva kabinet na kratko, jedan ispitanik je naveo da bi se studentu obratio direktnom strategijom, a studentkinji sledećom formom konvencionalne indirektnosti: *Hi. Do you think you can keep an eye on my office while I'm gone?*

- Ispitanik koji se u situaciji u kojoj treba da zamoli kolegu da završi njegov radni zadatak muškarcu obraća kolokvijalnim izrazom: *Peter, I'm shagged. I'm going home. I'll finish this tomorrow if anybody asks*, za obraćanje ženi navodi da bi

koristio sledeći, formalniji, registar: *Petra, I'm tired out. I'll finish this tomorrow if anybody asks.*

Kao i u srpskoj govornoj zajednici, i u engleskoj govornoj zajednici pojedini ispitanici isključivo prilikom obraćanja osobi ženskog pola koriste semantičke formule za naglašavanje osećanja, bliskosti i saosećanja. Pored toga, može se uočiti i da se osobi ženskog pola upućuju komplimenti i koriste „ženski“ pridevi i intenzifikatori koji nisu pronađeni u formulacijama upućenim muškim sagovornicima. Ilustracije radi, odgovor koji je jedan ispitanik dao na pitanje da li bi promenio strategiju da je osoba kojoj se obraća žensko, glasi: *Without composing a sentence right now, I would probably be quite a bit more apologetic. Emotion would be emphasized, whatever I tended to say.* Slede i ostali prikupljeni primeri:

- Ispitanik koji bi se muškarcu u situaciji u kojoj ga slučajno poliva vodom na poslovnom sastanku obratio direktnom strategijom, navodi da bi se ženi obratio sa: *Oh! I'm so sorry. Here is an extra napkin, but maybe we'd better call a waiter to help.*

- U istoj situaciji jedan ispitanik je naveo da bi promenio strategiju prema ženi iz direktne strategije u: *Oh no! I'm a total klutz. I hope I didn't ruin your favorite blouse.*

- Drugi ispitanik je naveo da bi se kolegi obratio na sledeći način: *a) and b) rephrased: I'm so sorry, I've just spilt some water on you. Let me ask this waiter to bring a napkin,* dok bi kod obraćanja kolegici dodao: *I would add a reference to the elegance of her dress or blouse.*

- Kada je reč o pomenutoj situaciji, autorka je naišla i na upitnik u kome je ispitanik naveo da bi se kolegi obratio sa: *Sorry, bro, how clumsy of me! Please use my napkin, I haven't used it up to now,* a kolegici na sledeći način: *I'm so sorry, I'm so clumsy, please use my napkin, I'll ask the waiter for more...can I buy you a drink?*

- Jedan ispitanik je u nekoliko situacija naveo da bi promenio strategiju prema ženi na sledeći način: *I would add my dear.*

- U situaciji u kojoj ispitanik treba da zamoli kolegu da ode po njegovo/njeno odelo do hemijskog čišćenja, jedna ispitanica je navela da muškog kolegu ne bi ni pitala za uslugu: *I don't think that I'd ask a male colleague to do this, especially one who was a qualified accountant!* ali bi kolegicu zamolila za uslugu konvencionalnom indirektnošću naglašavajući nametljivost svog zahteva: *Paula, I couldn't ask you a massive favour, could I?*

- Zanimljiv je i jedan upitnik u kome je ispitanik naveo da bi se u nekoliko situacija muškarcu obratio negativnom učtivošću, a ženi na sledeći način: *Would approach the subject more softly and be more talkative. Question would remain similar.*

Dobijeni rezultati pokazuju da je druga hipoteza potvrđena. Ispitanici oba pola unutar obe govorne zajednice ne menjaju ni stepen direktnosti obraćanja niti jezička sredstva za iskazivanje učtivosti kada je sagovornik osoba ženskog pola.

Dakle, 96% ispitanika ne bi promenilo ni stepen direktnosti niti formulaciju strategije kada se obraća ženi u istom situacionom kontekstu, dok bi je samo 4% ispitanika promenilo, što je u ovom slučaju zanemarljiv broj. I kvalitativna analiza srpskog i engleskog korpusa potkrepljuje statističke nalaze da u najvećem broju slučajeva govornici ne bi promenili stepen direktnosti strategije prilikom obraćanja ženi.

Kada je reč o 4% ispitanika koji su odgovorili da bi u istom kontekstu promenili stepen direktnosti strategije ukoliko bi se obratili osobi ženskog pola, većina ispitanika bi se na skali direktnosti pomerila ka indirektnijim formulacijama. Pored toga, pojedini ispitanici iz obe govorne zajednice bi samo prilikom obraćanja osobi ženskog pola koristili semantičke formule kojima se naglašavaju osećanja, bliskost i zajednička gledišta, te upućivali komplimente i koristili „ženske“ prideve i intenzifikatore koji nisu pronađeni u strategijama upućenim muškim sagovornicima.

Međutim, na ovako nizak procenat promene strategije u izvesnoj meri uticala je i svest ispitanika o tome da popunjavaju upitnik u koji će autorka ove studije imati uvid i da je u tom smislu poželjno dati društveno prihvatljive odgovore kako ne bi bili izloženi nekoj vrsti „osude“. Tome u prilog govori i činjenica da je pronađeno nekoliko upitnika u kojima su ispitanici stavili kao napomenu da su se trudili da budu što učtiviji i da ne prave razliku između žena i muškaraca. To navodi na zaključak da je određen broj ispitanika ipak svesno korigovao svoje jezičko ponašanje u nastojanju da pruži društveno prihvatljive, odnosno, poželjne odgovore, iako u prirodnoj autentičnoj interakciji to možda ne bi bio slučaj.

6. Zaključna razmatranja

Ova sociolinguistička studija imala je za cilj da istraži rodne razlike u učtivom jezičkom ponašanju unutar srpske i engleske govorne zajednice. Na osnovu analize korpusa koji je prikupljen od izvornih govornika srpskog i engleskog jezika, izvedeni su određeni zaključci o uticaju nejezičkog faktora roda na stepen direktnosti

strategija učtivosti u obe govorne zajednice. Kvantitativna i kvalitativna analiza prikupljenih odgovora pokazala je da ni u engleskoj ni u srpskoj govornoj zajednici nema razlika u stepenu direktnosti/formulaciji strategije u odnosu na pol ispitanika.

Takođe, kvantitativna i kvalitativna obrada podataka pokazala je da najveći broj ispitanika (96%) oba pola u obe govorne zajednice ne bi promenio stepen direktnosti strategije u komuniciranju sa ženama, bez obzira na društvenu moć i govorni čin. Od ukupnog broja ispitanika i ispitanica iz oba govorna područja, samo 4% je navelo da bi potpuno promenilo strategiju u slučaju da u istom socijalnom kontekstu treba da se obrati ženi, i to tako što bi se na skali direktnosti pomerili ka indirektnijim formulacijama za formalizovanje tona.

Savremene komparativne sociolingvističke studije ističu da pored toga što treba da znaju kako da formulišu strategije za vršenje određenih govornih činova, govornici treba da budu upoznati i sa time kako sociološke varijable utiču na njihovu realizaciju i prikladnost u određenom kontekstu. Interrodna analiza sprovedena u ovom radu prepoznala je značaj konteksta i socijalnih faktora u skladu sa postulatima savremenih studija o odnosu diskursa i roda. Uz to, imajući u vidu da treći feministički talas postulira da ni žene više ne treba posmatrati kao homogenu grupu te zagovara analizu jezičkog ponašanja žena na nivou različitih delatnih zajednica, autorka smatra da bi u narednim istraživanjima bilo zanimljivo fokusirati se na konkretne delatne zajednice kako bi se videlo da li će se tu otkriti određene intrarodne razlike.

PRILOG I

Primer upitnika na srpskom jeziku korišćenog za prikupljanje podataka:

Pred Vama se nalazi upitnik koji je namenjen ispitivanju strategija učtivosti u srpskom jeziku a dobijeni podaci će se koristiti za potrebe izrade doktorske disertacije. Da bi se ova studija uspešno realizovala, od suštinske je važnosti da što iskrenije odgovorite na sva postavljena pitanja a Vaša anonimnost će u potpunosti biti zagarantovana. Molimo Vas, kada popunite upitnik, da ga pošaljete na adresu: jasnapop@yahoo.com

Hvala na saradnji i izdvojenom vremenu!

PODACI O ISPITANIKU

Pol: M Ž

Maternji jezik: _____

Molimo Vas da pažljivo pročitate situacije označene rednim brojevima i obeležite odgovor za koji ste se opredelili. Ukoliko ne izaberete nijedan od ponuđenih odgovora, na označenom mestu dopišite Vaš odgovor. Odgovarajte spontano bez previše razmišljanja, onako kako stvarno mislite da biste reagovali u datim situacijama.

- 1. Vi ste student i trebalo je da odete na fakultet da slušate predavanje ali ste se razboleli i niste otišli. Zovete kolegu Aleksandra s kojim se družite jer želite da Vam da svoje beleške.**

1.1. Vi ćete mu reći:

- a) Aleksandre, pozajmi mi tvoje beleške sa predavanja.
- b) Zdravo, Aco, kako je bilo na predavanju? Je l' mogu da uzmem tvoje beleške da prepisem? Vratću ti ih kada se sledeći put budemo videli.
- c) Da li bi molim te mogao da mi pozajmiš svoje beleške, ukoliko ti trenutno nisu potrebne?
- d) Zdravo, juče sam se osećao/la baš loše i nisam mogao/la da dođem na fakultet. Treba da nabavim beleške od nekoga ko je bio na tom predavanju jer hoću da vidim o čemu je profesor pričao.
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

1.2. Zamislite da je kolega žensko, da li biste rekli isto? DA NE

1.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

2. Na poslu ste i prepisujete neke podatke iz rokovnika u excel dokument. Jako ste umorni i popušta vam koncentracija, pa želite da posao nastavi kolega Petar iz Vaše kancelarije.

2.1. Vi ćete mu reći:

- a) Petre, nastavi molim te sa unosom podataka.
- b) Uh, baš sam umoran/na. Ti mi izgledaš sveže i odmorno, hajde uskoči i pomoz mi da ovo završim, hoćeš?
- c) Petre, da li bi mogao da mi pomogneš da završim sa unosom podataka, ako nisi mnogo umoran?
- d) Uh, baš je naporno ovo raditi ceo dan. Moram da izađem malo na vazduh, ali onda neću stići da završim sve na vreme...
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

2.2. Zamislite da je kolega žensko, da li biste rekli isto? DA NE

2.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

3. Vi ste student i treba da napišete rad za koji Vam je neophodna knjiga koju ste videli u kabinetu Vašeg profesora. Odlazite kod profesora u kabinet jer želite da pozajmite knjigu od njega.

3.1. Vi ćete mu reći:

- a) Professore, pozajmite mi knjigu, molim Vas.
- b) Dobar dan, profesore, kako ste? Znam da ste zauzeti pa samo hoću da pozajmim knjigu od Vas, vratiću Vam je za par dana.
- c) Izvinjavam se ako smetam, ali da li bih mogao/la da Vas zamolim da mi pozajmite knjigu ukoliko Vam trenutno ne treba?
- d) Dobar dan, profesore, treba da napišem rad, i ova knjiga bi mi bila jako korisna...
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

3.2. Zamislite da je profesor žensko, da li biste rekli isto? DA NE

3.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

4. Vi ste direktor i držite poslovni sastanak sa zaposlenima iz Vašeg sektora. Jedan prozor je širom otvoren i postaje Vam jako hladno. Otvoreni prozor je mnogo bliži kolegi u dnu stola nego Vama, i želite da zatvori prozor.

4.1. Vi ćete mu reći:

- a) Kolega, zatvorite prozor.
- b) Kolega, Vi sedite pored otvorenog prozora. Da ga zatvorimo?
- c) Izvinite, da li biste mogli da zatvorite prozor?
- d) Ovde je baš hladno, zar ne?
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

4.2. Zamislite da je kolega žensko, da li biste rekli isto? DA NE

4.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

5. Vi ste doktor specijalista u bolnici i treba da prepisete podatke o svim Vašim pacijentima iz starih bolničkih formulara u nove. Želite da tražite od Vašeg stažiste da to uradi umesto Vas.

5.1. Vi ćete mu reći:

- a) Prepisite mi, molim vas, ove podatke u nove formulare.
- b) Kolega, Vi ste detaljni i pouzdani, hajde mi pomozite da prepisemo ove podatke iz starih formulara u nove.
- c) Kolega, da li biste mogli, ukoliko Vam to ne oduzima previše vremena, da prepisete ove podatke iz starih formulara u nove?
- d) Uh, trebalo bi uneti ove podatke u nove formulare, a ja imam jako puno posla. Baš bi mi značila nečija pomoć.
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

5.2. Zamislite da je stažista žensko, da li biste rekli isto? DA NE

5.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

6. Radite kao stažista u bolnici i propustili ste prezentaciju uglednog doktora specijaliste iz Vaše bolnice o novom leku, jer ste tog dana bili bolesni i niste došli na posao. Srećete tog doktora u bolnici nakon par dana i želite da ga pitate da Vam objasni značaj tog novog leka.

6.1. Vi ćete mu reći:

- a) Doktore, objasnite mi značaj tog leka, molim vas.
- b) Dobar dan doktore, kako ste? Znam da imate jako puno iskustva i znanja o ovom leku, u čemu je njegov značaj?
- c) Doktore, ne bih želeo/la da Vam oduzimam mnogo vremena, ali bih Vas zamolio/la kada budete mogli da mi objasnite značaj tog leka.
- d) Jako mi je žao što sam propustio/la priliku da čujem Vaše izlaganje. Mislim da je za doktore veoma važno da se informišu o novom leku...
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

6.2. Zamislite da je doktor žensko, da li biste rekli isto? DA NE

6.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

7. Imate glavobolju i celo jutro ne možete da ustanete iz kreveta. Zovete Vašeg komšiju Marka sa kojim se družite da ga pitate da svrati do apoteke i kupi Vam aspirin pošto Vi ne možete da izlazite.

7.1. Vi ćete mu reći:

- a) Marko, kupi mi aspirin u apoteci, molim te.
- b) Zdravo, komšija, kako si? Celo jutro me jako boli glava, hajde učini mi uslugu i kupi mi aspirin.
- c) Marko, da li bih mogao/la da te zamolim da mi kupiš aspirin?
- d) Marko, imam jaku glavobolju i ne mogu da ustanem iz kreveta a nemam aspirin u kući...
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

7.2. Zamislite da je komšija žensko, da li biste rekli isto? DA NE

7.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

8. Morate hitno da otputujete na dva dana ali nemate kome da ostavite Vašeg psa. Setili ste se Vašeg komšije Marka, i zovete ga telefonom da ga pitate da Vam pričuva ljubimca dok se ne vratite.

8.1. Vi ćete mu reći:

- a) Marko, pričuvaj mi psa dok se ne vratim.
 - b) Zdravo, komšija, ti umeš s psima i oni te vole, hajde budi drug i pričuvaj mi psa, ok?
 - c) Marko, izvini što ti namećem ovakvu obavezu, ali da li bi mogao da mi pričuvaš psa na dva dana?
 - d) Marko, ne znam šta da radim, imam problem. Moram da otputujem na dva dana, a nemam kome da ostavim psa da ga pričuva.
 - e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:
-

8.2. Zamislite da je komšija žensko, da li biste rekli isto? DA NE

8.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

9. Cele nedelje pregledate dokumentaciju po nalogu Vašeg šefa i ostajete prekovremeno, ali i pored toga shvatate da nećete stići. Primećujete da je Vaš šef pri kraju sa svojim obavezama i želite da ga pitate da preuzme deo dokumentacije koju je Vi trebalo da završite.

9.1. Vi ćete mu reći:

- a) Uzmite, molim Vas, deo ove dokumentacije i pregledajte je.
- b) Šefe, hajde da podelimo ovu dokumentaciju kako bismo završili posao na vreme, hoćete?
- c) Izvinjavam se, ali da li bih mogao/la da Vas zamolim za pomoć oko dokumentacije?
- d) Uh, svaki dan ostajem prekovremeno i opet ne mogu da stignem da pregledam celokupnu dokumentaciju. Kada bih dobio/la pomoć, mislim da bi sve bilo završeno na vreme.
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

9.2. Zamislite da je šef žensko, da li biste rekli isto? DA NE

9.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

10. Na poslu ste kada ste se setili da Vaš sin glumi tog dana u školskoj predstavi i da morate zbog toga da izađete ranije s posla. Problem je što ste te radne nedelje već dva puta ostajali duže na pauzi, a sada morate da izađete ranije. Ulazite u direktorovu kancelariju s namerom da ga pitate da Vas pusti da izađete ranije s posla.

10.1. Vi ćete mu reći:

- a) Dobar dan, direktore, moram da izađem ranije s posla.
- b) Direktore, moj sin glumi danas u školskoj predstavi koja počinje u 15h, i želi da ga ja odvedem u školu. Je l' mogu da izađem ranije s posla? Završiću posao kod kuće.
- c) Direktore, ja se izvinjavam što opet moram da Vas pitam, ali da li bih mogao/la da izađem ranije?
- d) Moj sin glumi danas u školskoj predstavi, a predstava počinje u 15h. Teško je stići na sve školske priredbe kada roditelj ima fiksno radno vreme, zar ne?
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

10.2. Zamislite da je direktor žensko, da li biste rekli isto? DA NE

10.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

11. Vi ste direktor u firmi i uskoro Vam počinje važan sastanak sa članovima upravnog odbora. Pripremate izveštaj za taj sastanak i potpuno ste zaboravili da treba da uzmete odelo sa hemijskog čišćenja koje ste planirali da obučete za taj sastanak. Setili ste se Petra, asistenta iz Vašeg odeljenja, i odlazite do njegove kancelarije da ga pitate da ode do hemijskog čišćenja po odelo.

11.1. Vi ćete mu reći:

- a) Petre, donesi mi odelo sa hemijskog čišćenja.
- b) Zdravo, kolega, kako si? Jesi li u velikoj gužvi? Moram da te zamolim za jednu uslugu, je l' možeš da skokneš do hemijskog da mi uzmeš odelo?
- c) Petre, izvinjavam se što Vam ovo tražim, ali da li biste mogli da odete po moje odelo, ako niste u gužvi?
- d) Uh, baš sam u gužvi. Treba da uzmem odelo sa hemijskog a nemam vremena jer moram da napišem izveštaj za sastanak sa odborom...
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

11.2. Zamislite da je kolega žensko, da li biste rekli isto? DA NE

11.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

12. Vi ste profesor na fakultetu i radite u svom kabinetu kada Vas dekan zove da odmah dođete kod njega na sastanak za koji ne znate koliko će trajati. Ne znate gde ste ostavili ključ od kabineta a ne smete da ga ostavljate otključanog. Vidite da Vas ispred vrata čeka student koji je došao na konsultacije. Želite da ga pitate da Vam pričuva kabinet dok se ne vratite.

12.1. Vi ćete mu reći:

- a) Kolega, sačekajte me u kabinetu dok se ne vratim.
- b) Kolega, moram da izađem na kratko, imaćemo konsultacije kad se vratim. Pričuvajte mi do tada kabinet, važi?
- c) Kolega, ako nemate neko predavanje na koje morate da idete, da li biste mogli da ostanete u mom kabinetu dok se ne vratim?
- d) Dobar dan, moram da izađem na neki sastanak ali ne znam kome da ostavim kabinet da ga pričuva.
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

12.2. Zamislite da je kolega žensko, da li biste rekli isto? DA NE

12.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

13. Vi ste student i pozajmili ste knjigu od profesora koju ste obećali da ćete vratiti na narednom predavanju. Dolazite na predavanje i shvatate da ste zaboravili da poneseite knjigu. Profesor traži knjigu nazad.

13.1. Vi ćete mu reći:

- a) Izvinite. Zaboravio/la sam da donesem Vašu knjigu.
- b) Baš mi je žao, ali sam bio/la u žurbi i potpuno sam zaboravio/la da Vam donesem knjigu. Doneću je na sledećem predavanju, obećavam.
- c) Izvinjavam se, profesore, knjiga će biti sutra na Vašem stolu.
- d) Uh, kada čovek ima puno obaveza, jednostavno zaboravi na nešto...
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

13.2. Zamislite da je profesor žensko, da li biste rekli isto? DA NE

13.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

14. Vi ste profesor na fakultetu i obećali ste studentu da ćete mu pregledati rad, međutim niste stigli da to uradite. Student dolazi kod Vas po rad i pita Vas da li ste ga pregledali.

14.1. Vi ćete mu reći:

- a) Nisam stigao/la da Vam pregledam rad.
- b) Kolega, razumem da želite da Vam dam komentare na rad što pre, ali imam mnogo radova koje treba da pregledam. Hajde dođite bolje sutra, tada ćemo razgovarati o Vašem radu.
- c) Kolega, izvinjavam se ali Vaš rad još uvek nije pregledan.
- d) Bliži se kraj semestra i svi pitaju za svoje radove... Jako je teško svim studentima izaći u susret za ovako kratko vreme.
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

14.2. Zamislite da je kolega žensko, da li biste rekli isto? DA NE

14.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

15. Trebalo je da odete kod Vašeg prijatelja Marka da mu objasnite neki kompjuterski program koji mu je potreban za posao, ali ste zaboravili. Sutradan ga zovete da se izvinite.

15.1. Vi ćete mu reći:

- a) Marko, zaboravio/la sam na naš dogovor, izvini.
- b) Čao, druže, jesi li mnogo ljut? Baš mi je žao što nisam stigao/la da dođem juče. Hajde da se vidimo neki drugi put da popričamo o tom programu, ok?
- c) Marko, izvini što nisam došao/la kad smo se dogovorili. Hoću da se iskupim nekako, ako mogu.
- d) Kada je dan toliko haotičan kao što je bio jučerašnji, čovek jednostavno ne stigne da uradi sve što je planirao...
- e) Ukoliko Vaš odgovor nije nijedan od ponuđenih, navedite šta biste rekli:

15.2. Zamislite da je prijatelj žensko, da li biste rekli isto? DA NE

15.3. Ukoliko je Vaš odgovor NE, napišite šta biste rekli:

time thinking about the right answer instead, respond as naturally as possible, as you feel you would really react in the situation.

1. You are a student and you wanted to attend a lecture, but you fell ill and missed it. You want to catch up with the class so you are calling your colleague Alexander whom you know quite well, to ask him to lend you his notes.

1.1. You would say to him:

- a) Alexander, lend me your lecture notes, please.
- b) Hi Alex, how was the lecture? Will you lend me your notes? I'll give them back to you the next time we meet.
- c) Could I please borrow your lecture notes if you don't need them right now?
- d) Hi, I was really ill yesterday and I couldn't come to the lecture. I need to borrow notes from someone who attended the lecture because I want to catch up with the class.
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

1.2. Suppose that the colleague you are talking to is a female, would you say the same? YES NO

1.3. If you answered NO, please write what you would say:

2. You have been filling out an excel file for hours at your work. You start to feel tired and start to lose concentration. You would like Peter, a colleague who you share the office with, to continue filling out the spreadsheet in your place.

2.1. You would say to him:

- a) Peter, continue entering data please.
- b) Oh, I am so tired. You seem to be full of energy, how about jumping in and helping me finish this?
- c) Peter, would you help me finish this excel file if you're not busy or tired?
- d) Oh, doing this all day is very tiring. I must go out to get some fresh air, but in that case I won't finish this on time...
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

2.2. Suppose that the colleague you are talking to is a female, would you say the same? YES NO

2.3. If you answered NO, please write what you would say:

3. You are a student and have to write a paper for which you need a book that you saw in your professor's office. You go to your professor's office because you want to ask him if you can borrow the book.

3.1. You would say to him:

- a) Professor, lend me this book, please.
- b) Good morning professor, how are you doing on this lovely day? I'd appreciate it if you'd let me use this book.
- c) I'm sorry to bother you, but could you lend me this book?
- d) I have to write a paper and this book on your desk would be very useful to me...
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

3.2. Suppose the professor you are talking to is a female, would you say the same? YES NO

3.3. If you answered NO, please write what you would say:

4. You are a manager and you are holding a staff meeting in a conference room. A window is wide open and you are getting very cold. The open window is closer to a colleague sitting at the foot of the desk and you want him to close it.

4.1. You would say to him:

- a) Close the window, please.
 - b) Oh, you are sitting by the open window. Shall we close it?
 - c) Excuse me, could you please close the window?
 - d) It is pretty cold in here, isn't it?
 - e) If your answer is none of the above, please write what you would say:
-

4.2. Suppose that the colleague you are talking to is a female, would you say the same? YES NO

4.3. If you answered NO, please write what you would say:

5. You are a medical specialist in a hospital and you need to copy data on all your patients from old forms into new ones. You want to ask your intern to do it instead of you.

5.1. You would say to him:

- a) Please copy the data into the new forms.
 - b) I'd appreciate it if you'd copy the data in the new forms since you're meticulous and reliable.
 - c) Would you mind copying the data into the new forms if it does not take you too much time?
 - d) Oh, I have a lot of work and this data need to be copied... I really need some help.
 - e) If your answer is none of the above, please write what you would say:
-

5.2. Suppose that the intern you are talking to is a female, would you say the same?

YES NO

5.3. If you answered NO, please write what you would say:

6. You are an intern in a hospital and you missed a lecture about the latest medicine by a prominent doctor from your hospital. After a few days, you meet this doctor in the hospital and you want to ask him to explain to you the significance of that new medicine.

6.1. You would say to him:

- a) Doctor, please explain the significance of the new medicine.
 - b) Good morning doctor, how are you? I hear that you have a lot of experience with this medicine; why is it so significant?
 - c) Excuse me doctor, I am sorry to impose, but might I ask you to explain the significance of the new medicine?
 - d) I am so sorry I missed your lecture; I think it is very useful for the doctors to get informed about that new medicine...
 - e) If your answer is none of the above, please write what you would say:
-

6.2. Suppose that the doctor you are talking to is a female, would you say the same?

YES NO

6.3. If you answered NO, please write what you would say:

7. You have been in bed all morning with a piercing headache and can't get up. You are calling your neighbour Mark, who is also your friend, to ask him to run down to the pharmacy and buy aspirin for you since you can't get up.

7.1. You would say to him:

- a) Mark, run down to the pharmacy and get me some aspirin, please.
 - b) Hi neighbour, you wouldn't believe what a headache I've been having all morning; do me a favour and get me some aspirin, will you?
 - c) Sorry to bother you Mark, but would you be so kind as to buy me some aspirin?
 - d) Mark, I have been lying in bed with a piercing headache, and I can't find aspirin anywhere in my house...
 - e) If your answer is none of the above, please write what you would say:
-

7.2. Suppose that the neighbour you are talking to is a female, would you say the same? YES NO

7.3. If you answered NO, please write what you would say:

8. You have to go on a business trip for two days but you don't know who to leave your dog with. You remember your neighbour Mark, and you call him to ask to take care of your dog until you return.

8.1. You would say to him:

- a) Mark, take care of my dog until I return, would you?

- b) Hi neighbour, I know you are good with dogs and they like you, be a pal and take care of my dog, ok?
- c) Sorry for imposing on you Mark, but could I ask you to take care of my dog for two days?
- d) Mark, I have a problem and don't know what to do. I have to go on a business trip for two days and don't know who to leave my dog with.
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

8.2. Suppose that the neighbour you are talking to is a female, would you say the same? YES NO

8.3. If you answered NO, please write what you would say:

9. As requested by your boss you have been working on some documents all week. You have stayed overtime at work, but you realise that you won't be able to finish your part of the job on time. You notice that your boss is about to finish what he has been working on and want to ask him to help you with your part of the work.

9.1. You would say to him:

- a) Please take these documents and inspect them.
- b) How about working on the documentation together so that we get it done on time?
- c) I do apologise, but could I ask for your help with this documentation?
- d) Oh, I've been working overtime for days but still I am not going to get these done on time. If I had some help, I think the work would be finished on time.
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

9.2. Suppose that your boss is a female, would you say the same? YES NO

9.3. If you answered NO, please write what you would say:

10. You are at work when you realise that your son is acting in a school play and that you need to leave early. The problem is that you have already taken longer breaks this week. You are entering your manager's office with the intention of asking him to leave early.

10.1. You would say to him:

- a) Good afternoon, I need to leave work early again.
- b) My son is acting in a school play today at 3 p.m. and he expects me to be there...Can I leave early? I'm going to finish my work at home.
- c) Sorry to bother you again, but can I ask for your permission to leave early today?
- d) My son is playing in a school play today at 3 p.m. It is so difficult to be a good parent and attend all school events when you have a nine to five job...
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

10.2. Suppose that your boss is a female, would you say the same? YES NO

10.3. If you answered NO, please write what you would say:

11. You work as a company manager and you are about to have a meeting with the executive board members. All morning you have been preparing a report for the meeting and you completely forgot to pick up the suit from the dry-cleaner that you want to wear for the meeting. You remember Peter, an administrative assistant from your department, so you go to his office to ask him to go to the dry-cleaner and pick up the suit.

11.1. You would say to him:

- a) Peter, go to the dry-cleaner and pick up my suit, would you?
- b) Hi Pete, how are you doing today? Are you very busy? I want to ask you a big favour... to pick up the suit for me from the dry-cleaner.
- c) Excuse my bothering you, but could you pick up my suit from the dry-cleaner if you are not too busy?
- d) Oh, I must go to the dry-cleaner but I'm pressed for time because I have to prepare the report for the meeting.
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

11.2. Suppose that the accountant is a female, would you say the same? YES NO

11.3. If you answered NO, please write what you would say:

12. You work as a university professor and you are working in your office when the dean calls you to come to his office immediately to talk to you about something but doesn't tell you how long the conversation is likely to last. You don't know where you put the key to your office and you can't leave it open. You notice a student waiting in front to consult you about his paper. You want to ask him to keep an eye on your office until you get back.

12.1. You would say to him:

- a) Please keep an eye on my office until I get back.
- b) Hi, the day has been pretty hectic, huh? I have to leave briefly, but we will talk about your paper when I return. Keep an eye on my office until I get back, ok?
- c) I apologise for asking, but if you don't have to attend a lecture right now, could you please keep an eye on my office until I get back?
- d) I have to go to a meeting but I can't leave my office open. I don't know what to do, but I am already late...
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

12.2. Suppose that the student is a female, would you say the same? YES NO

12.3. If you answered NO, please write what you would say:

13. You are a student and you have borrowed a book from a professor promising him to return it the following week. The following week, you are going to his lecture and suddenly you realise that you forgot to bring the book. The professor asks you for the book.

13.1. You would say to him:

- a) I'm sorry. I forgot to bring the book.
- b) I'm so sorry, but I was in a hurry and it completely slipped my mind to bring it today. I will bring it next time, I promise.
- c) I'm really sorry. The book will be on your desk before the next lecture.
- d) Oh, when a day is so busy like today, a person simply forgets stuff, doesn't he?
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

13.2. Suppose that the professor is a female, would you say the same? YES NO

13.3. If you answered NO, please write what you would say:

14. You are a university professor and you promised one of your students that you would comment on his paper, but you didn't do it. The student comes to your office and asks you if you have read his paper.

14.1. You would say to him:

- a) I haven't had time yet to do it.
- b) I understand that you want to have these comments as soon as possible, but today I have lots of papers to read. Let's talk tomorrow about your paper, ok?
- c) I apologise, but your paper has not been examined yet.
- d) It is almost the end of the semester and everybody wants to have comments on their papers. It is very difficult to examine so many papers in such a short time.
- e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

14.2. Suppose that the student is a female, would you say the same? YES NO

14.3. If you answered NO, please write what you would say:

15. You forgot to drop by your friend Mark's house to explain a computer program to him that he needs for his job. The following day, you call him to apologise.

15.1. You would say to him:

- a) Mark, I forgot about our arrangement.
- b) Hey pal, are you angry? I'm so sorry I couldn't manage to come to your house yesterday. Let's meet some other time to talk about that program, ok?
- c) I'm sorry Mark I didn't come when we agreed. I would like to make it up to you if it is possible.

- d) Oh, when a day is so busy like yesterday, a person simply can't do everything, can he?
e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

15.2. Suppose that the friend is a female, would you say the same? YES NO

15.3. If you answered NO, please write what you would say:

16. You were supposed to attend a meeting with your manager, but you forgot about it. One hour after the scheduled meeting you call him to apologise.

16.1. You would say to him:

- a) I apologise, I forgot about the meeting.
b) I'm really sorry that I missed the meeting... Can we meet tomorrow?
c) Excuse me, can I have just a few minutes of your time to explain why I missed the meeting?
d) Oh, I know that I have missed the meeting, but sometimes a day becomes totally hectic and you lose track of time.
e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

16.2. Suppose that the manager is a female, would you say the same? YES NO

16.3. If you answered NO, please write what you would say:

17. Your neighbour asked you to feed his parakeet while he is away, but you forgot to feed it and the parakeet died. The neighbour returns home and notices that there is no parakeet.

17.1. You would say to him:

- a) Sorry. I didn't look after your parakeet.
b) I'm so sorry to tell you this, but your cute parakeet died. Can we buy another one?
c) I'm sorry your parakeet died. I'd like to buy you a new one, if I can...
d) The parakeets are really hard to look after, aren't they?
e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

17.2. Suppose that the neighbour is a female, would you say the same? YES NO

17.3. If you answered NO, please write what you would say:

18. You are a manager and you are at a business lunch with your staff. You accidentally spill water onto an employee sitting next to you.

18.1. You would say to him:

- a) Sorry, I spilled water on you.
b) Let's call a waiter to bring a napkin.
c) I apologise for this inconvenience.
d) This is so awkward, isn't it?
e) If your answer is none of the above, please write what you would say:

18.2. Suppose that the employee is a female, would you say the same? YES NO

18.3. If you answered NO, please write what you would say:

Literatura

- Aijmer, K. (1995). Do women apologise more than men? U: Melchers, G., Warren, B. (eds), *Studies in Anglistics*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 55-69.

- Basow, S. A., Rubenfeld, K. (2003). Troubles talk: Effects of gender and gender-typing. *Sex Roles: A Journal of Research*, 48, 183-187.
- Biber, D. (1988). *Variation across Speech and Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blum-Kulka, S., House, J., Kasper, G. (1989). *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood: N. J. Ablex.
- Blum-Kulka, S., Olshtain, E. (1984). Requests and apologies: A cross-cultural study of speech act realization patterns (CCSARP). *Applied Linguistics*, 5, 196-213.
- Brown, P., Levinson, S. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bucholtz, M. (1996). Black feminist theory and African American women's linguistic practice. U: Bergvall, V., Bing, J. M., Freed, A. (eds). *Rethinking Language and Gender Research: Theory and Practice*. London: Longman, 267-290.
- Christie, C. (2000). *Gender and Language: Towards a Feminist Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cohen, A. D., Olshtain, E. (1985). Comparing apologies across languages. U: Jankavsky, K. R. (ed.). *Scientific and Humanistic Dimensions of Language*, Philadelphia: John Benjamins.
- Culpeper, J. (2011). Politeness and impoliteness. U: Aijmer, K., Andersen, G. (eds.) *Sociopragmatics, Vol. 5 of Handbooks of Pragmatics* (eds.) Bublitz, B., Jucker, A. H., Schneider, K.P. Berlin: Mouton de Gruyter, 391-436.
- DeVito, J. A. (2002). *The Interpersonal Communication Reader*. Boston: Allyn & Bacon.
- Eckert, P. (2000). *Linguistic Variation as Social Practice: The Linguistic Construction of Identity in Belten High*. Oxford: Blackwell.
- Filipović-Savić, J. (1998). Novi pristup analizi preključivanja kodova. *Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske*, XLI/1: 135-145.
- Filipović, J. (2009). *Moć reči*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Gillis, S., Howie, G., Munford, R. (Eds). (2004). *Third Wave Feminism: A Critical Exploration*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gomm, R. (2004). *Social Research Methodology. A critical introduction*. Hampshire, England: Palgrave Macmillan.
- Gray, J. (1992). *Men are from Mars, Women are from Venus*. New York: Harper Collins.

- Greene, J. C., Kreider, H., Mayer, E. (2005). Combining Qualitative and Quantitative Methods in Social Inquiry. U: Somekh, B., Lewin, C. (eds). *Research Methods in the Social Sciences*. London: Sage Publications.
- Herbert, R. K. (1989). Sex-based differences in compliment behaviour. *Language in Society*, 19, 201-224.
- Holmes, J. ([1995], [1999], 2013). *Women, Men and Politeness*. London and New York: Routledge.
- Holmes, J. (1989). Sex differences and apologies: one aspect of communicative competence. *Applied Linguistics*, 10(2), 194-213.
- Johnson, F. L. (2000). *Speaking Culturally: Language Diversity in the United States*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kyratzis, A. (2001). Children's gender indexing in language: From the separate worlds hypothesis to considerations of culture, context and power. *Research on Language and Social Interaction*, 34(1), 1-13.
- Lakoff, R. (1973). The logic of politeness; or minding your p's and q's. *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society, 292-305.
- Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. New York: Harper and Row.
- MacGeorge, E. L., Graves, A. R., Feng, B., Gillihan, S. J., Burleson, B. R. (2004). The myth of gender cultures: Similarities outweigh differences in men's and women's provision of and responses to supportive communication. *Sex Roles: A Journal of Research*, 50, 143-175
- Maltz, D. N., Borker, R. A. (1982). A cultural approach to male-female miscommunication. U: Gumperz, J. J. (ed.), *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marquez-Reiter, R. (2000). *Linguistic Politeness in Britain and Uruguay. A Comparative Study of Requests and Apologies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Marquez-Reiter, R. (2002). A contrastive study of conventional indirectness in Spanish: Evidence from Peninsular and Uruguayan Spanish. *Pragmatics*, 12(2), 135-151.
- Mills, S. (2003a). *Gender and Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mills, S. (2003b). Third Wave Feminist Linguistics and the Analysis of Sexism. Discourse Analysis Online. Preuzeto sa: <http://extras.hu.ac.uk/daol/articles/open/2003/001/mills2003Ohtml>

- Morand, D. A. (2015). Language and Power: An Empirical Analysis of Linguistic Strategies Used in Superior-Subordinate Communication. *Journal of Organizational Behaviour*, 21(3), 235-248.
- Och, E. (1992). Indexing gender. U: Duranti, A., Goodwin, C. (eds). *Rethinking context: Language as an interactive phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press, 335-358.
- Perović, S. (2009). *Jezik u akciji*. Podgorica: CID i Institut za strane jezike.
- Rintel, E., Mitchell, C. J. (1989). Studying requests and apologies: An inquiry into method. U: Blum-Kulka, S., House, J., Kasper, G. (eds.), *Cross-cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood: Ablex Publishing Corporation, 248-273.
- Schlenker, B. R., Darby, B. W. (1981). The use of apologies in social predicaments. *Social Psychology Quarterly*, 44(3), 271-78.
- Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand. Women and Men in Conversation*. New York: Ballantine Books.
- Tannen, D. (1991). *You Just don't Understand., Women and Men in Conversation*. London: Virago.
- Tannen, D. (1994). *Talking from 9 to 5: How Momen's and Men's Conversational Styles Affect Who Gets Heard, Who Gets Credit, and What Gets Done at Work*. New York: William Morrow and Company, Inc.
- Tannen, D. (1995). *Gender and Discourse*. New York: Oxford University Press.
- Terkourafi, M. (2005). Beyond the micro-level in politeness research. *Journal of Politeness Research*, 1, 237-62.
- Thorne, B. (1993). *Gender play: Girls and boys in School*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Troemel-Plotz, S. (1991). Selling the apolitical. U: Coates, J. (ed.). *Language and Gender. A Reader*. Oxford: Blackwell.
- Wood, J.T. (1997). Discordant voices in the community colleges. U: L.S. Zwerling & H. London (Eds), *First-generation students: Confronting the cultural issues*. New Direction for Community Colleges, 80. San Francisco: Jossey-Bass.
- Wouk, F. (2006). Strategies of apologising in Lombok Indonesia. *Journal of Politeness Research*, 2, 277-311.

Jasna D. Popović
University of Belgrade
Faculty of Philology

Abstract
GENDERED COMMUNICATION AS POLITENESS VARIANT

There is an abundance of research on linguistic politeness which explore the influence of nonlinguistic, social factors such as gender on the formulation of politeness strategies. Having in mind various sociolinguistic studies (Maltz, Borker, 1982; Tannen, 1990; Troemel-Plotz, 1991; Gray, 1992; Johnson, 2000, DeVito, 2002; Wood, 1997; Basow, Rubenfeld, 2003) which claim there are male-female differences in linguistic behaviour and that women are more polite in communication than men, the aim of this paper is to investigate the extent to which a non-linguistic variable of gender affects the degree of directness and formulation of strategies used for realising the speech acts of request, favour asking and apology. The author of this paper thus endeavours to explore if the non-linguistic variable of gender affects the directness of politeness among the Serbian and the English native speakers, and if these speakers would change the degree of directness of the chosen strategy if they were to address a female instead of a male in the same context.

Linguistic corpora used for the research are gathered from the native speakers of Serbian and English language by means of a sociolinguistic questionnaire as a data elicitation technique. The said questionnaire consists of 18 socially-differentiated situations each of which describes the social context and the level of social power among the participants. The situations were designed so as to provide a context which may be expected to give rise to particular request/favour-asking/apology strategies. Since the questionnaire is of a semi-closed type, the respondents could choose among the offered responses or they could write down their own answer. The offered answers are in line with the Brown and Levinson's (Brown, Levinson, 1987) taxonomy of politeness strategies, namely, the respondents were offered a direct strategy under a, positive politeness strategy under b, negative politeness strategy under c, and indirect strategy under d. They were also provided free space to write down their own answer in case their answer is none of the suggested. The author views the respondents' answers not from the aspect of being more or less polite, but from the aspect of the (in)directness degree of the chosen strategy. For this reason, this study places politeness strategies on a directness scale where direct strategy is the first and most direct one and indirect strategy is the last and least direct one.

The respondents were first asked to choose a strategy they would use for addressing a man and then to state if they would change the selected strategy if they were to address a woman in the same situation. In case the answer was yes, they were asked to provide the strategy they would use in this case. Based on comparative quantitative and qualitative analysis of the collected data, conclusions were drawn on the differences in the degree of directness in a defined social context between male and female speakers and the influence of the said non-linguistic variable on the formulation of strategies in both speech communities.

The comparative intergender analysis carried out in this study did not show any statistically significant difference in the degree of directness and formulation of strategy between male and female respondents, neither among Serbian nor among English speakers. The strategy both groups preferred on the level of all three speech acts was a mix of positive and negative politeness. In addition, the vast majority of speakers in both communities stated they would not change the degree of

directness/strategy they chose for addressing a man if they were to address a woman in the same context.

The analysis carried out in this paper has recognised the importance of a social context and social factors in accordance with the postulates of the contemporary studies on gender and discourse. In addition to this, considering the fact that the third feminist wave argues for the analysis of linguistic behaviour of women on the level of communities of practice for the purpose of identifying intragender variation, the author of this paper thinks that further research should focus on specific communities of practice with the aim of identifying any intragender variations.

Key words: gender, politeness, face-saving strategies, speech acts, social power, discourse.